

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1962.3.03>

TALLINNA VENE KAUBAHOОВI AJALOOST XV—XVI SAJANDIL

I. KLEINENBERG

Keskaegsete vene ja Balti rahvaste sõbralike sidemete uurimisel tuleb välja selgitada ka nende rahvaste liikmete omavahelise läbikäimise konkreetsete juhud ja võimalused, millede tulemuseks oli üksteise mõistmise ja lugupidamise tekkimine ning vastastikune kultuuriväärtustega rikastumine. Eesti ja vene rahva sõbralike suhete arendamisel etendas eriti suurt osa kaubandus, mis vaadeldaval ajajärgul oli peaaegu ainsaks läbikäimise vormiks eri maade ja rahvaste vahel. Vene kaupmehed olidki neiks vene rahva esindajaiks, kelledega eesti rahva laialdased ringkonnad — talupojad, voorimehed, paadimehed, kaalujad, laadijad ja iga liiki käsitöölised — rahuolukorras esmajoones kokku puutusid ning keda nad tundma õppisid. Eestimaa peamine kaubalinn Tallinn oli peaaegu oma tekkimisest peale muutunud kohaks, kuhu sõitsid Novgorodi kaupmehed, ja kuigi tema elanike hulgas kuni XVIII sajandini ei olnud alaliselt siin elavate venelaste kihti, leidis Tallinnas siiski alati vene kaupmehi, kes olid siia lühemaks või pikemaks ajaks kauplema sõitnud.

Vana-Liivimaa linnadesse sõitnud vene kaupmeestel olid teatavasti oma ühiskondlikud organisatsioonid, kes reguleerisid nende elu vöörsil ning nende omavahelisi suhteid ja samal ajal kaitsesid nende üldisi ja erioigusi vööramise linna vöimude ees. Need organisatsioonid asusid Tallinnas, Tartus ja Riias eri aegadel ehitatud öigeusu kirikute juures.

Könesolevad kirikud aga ei olnud määratud mitte ainult usuliste vajaduste rahuldamiseks, vaid olid samal ajal ka kaubaladudeks ja kohtadeks, kus kulges kaupmeeste ühiskondlik elu. Kahjuks räägivad säilinud ajalooallikad meile väga vähe nende vene kaupmeeste välismaiste organisatsioonide põhimäärustest ja siseelust. Üldiselt vöib aga öelda, et tavaliselt sarnanesid nad hansakaupmeeste kaubahoovide, teiste hulgas ka Novgorodi Püha Peetri kaubahoovi omadele.¹

Allpool käsitletakse Tallinnas Püha Nikolai kiriku juurde kuulunud vene kaubahoovi tegevust XV—XVI sajandil (kuni Liivi sõja alguseni). Olgu märgitud, et mainitud ajavahemikust on allikates säilinud üksikasjalikumaid teateid selle mitme sajandi kestel eestlaste ja venelaste lähemas suhtlemises olulist osa etendanud vene kaupmeeste organisatsiooni struktuuri ja tegevuse kohta.²

¹ Vt. М. Н. Тихомиров, Древнерусские города. Москва, 1956, lk. 121—123.

² Käesolevas artiklis on vaatluse alla vöetud üksikküsimused, seepärast ei ole temas antud täielikku ülevaadet Vene kaubanduse arenemisest Liivimaal. Üksikasjalisema ülevaate Vene-Liivimaa ja Vene-Hansa kaubandusest on andnud Н. А. Казакова, Из истории сношений Новгорода с Ганзой в XV в. «Исторические записки» 1949, т. 28, lk. 111—131; Н. А. Казакова, Из истории торговой политики Русского централизованного государства XV в. «Исторические записки» 1954, т. 47, lk. 259—290; А. Л. Хорошкевич, Торговля Великого Новгорода с Прибалтикой и Ганзой в XIV—XV вв. (sisse- ja väljaveo koostis). Автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. исторических наук. Москва, 1958; ee же. Из истории ганзейской торговли (Ввоз в Новгород благородных металлов в XIV—XV вв.), «Средние века», вып. XX, М., 1961, lk. 98—120; L. K. Goetz, Deutsch-russische Handelsgeschichte des Mittelalters. Lübeck, 1922; ülevaate välismaisest uemast kirjandusest selles küsimuses annab А. Л. Хорошкевич, Внешняя торговля Руси XIV—XVI вв. в освещении буржуазной историографии. «Вопросы истории» 1960, № 2, lk. 104—117.

I

Esimese vene kiriku ja kaubahoovi ehitamise kohta Tallinnas puuduvad dokumentaalsed andmed. Vene ajalooline traditsioon XVI sajandist dateerib nende rajamise XI sajandi esimesse poolde. Nii teatas Ivan Groznõi 1559. aastal Taani kuningale: «Vene suur valitseja Georgi Volodimerovitš, keda kutsuti Jaroslaviks... rajas oma auku Jurjevi linna, Riiga ja Kolõvani aga püstitas vene kirikud ja hooned.»³ L. Tiik, Vana-Tallinna arengule pühendatud uusima ajaloolis-geograafilise uurimuse autor, on arvamisel, et poliitiline ja majanduslik olukord 1030. aastal (sel aastal toimus nimelt Jaroslav Targa sõjakäik Liivimaale) oli väga soodne vene kiriku ja kaubahoovi rajamiseks Tallinna kui sadamakohta. Igal juhul on nende olemasolu XII sajandil väljaspool kahtlust, kuna sellest ajast on juba kindlaid tõendeid vene kirikute olemasolust Sigtunas ja Ojamaal. Tallinnasse aga pidid venelased jõudma varem, sest siin olevas sadamakohas peatusid Novgorodi laevad teel Skandinaaviasse tingimata.⁴ Oma uurimuses pühendab L. Tiik palju tähelepanu vene kiriku ja kaubahoovi esialgsele asukohale Tallinnas. Ta teeb kindlaks, et need paiknesid Sulevimäel, esialgu veel väljaspool vana eesti linna, tee ääres, mis linna turuplatsi ühendas sadamaga, ja Püha Olavi kiriku juures tegutseva Ojamaa kaubahoovi lähimas naabruses. Vene kaubahoovi soodsam asupaik mäel kõneleb sellest, et ta rajati Ojamaa omast varem. Hiljem, linnamüüri laiendamisel jäi kogu see rajoon sissepoole müüri. 1371. aastast alates mainitakse linna ürikutes vene kirikut ja kalmistut sel kohal asuvana mitu korda. 1410.—1413. aasta vahel nad aga likvideeriti. Kiriku sellelt kohalt likvideerimise põhjuseks peab L. Tiik asjaolu, et ta takistas linnamüüri laiendamist.⁵ Võib arvata, et too juba Kiievi-Vene päevil, kui Pihkva veel oli Novgorodile alluvaks manulinnaks, rajatud kirik koos kaubahooviga oli nende kahe kaubalinna ühisomandiks ning loeti kõigi venelaste päralt olevaks. On loomulik, et feodaalse killunemise ajastu saabumisega ning Novgorodi-Pihkva antagonismi süvenemisega hakkas ühine kaubahoov alla käima, kirik aga suleti lõppude lõpuks linna magistraadi otsusel, millele venelased eriti vastu ei vaielnudki, sest novgorodlased kavatsesid Tallinna ehitada uue, vaid neile kuuluva kiriku.

II

XV sajandi esimesel veerandil elas Novgorod üle tormilise majandusliku tõusu. Oma kaupadega Tallinna sõitvate Novgorodi kaupmeeste arv suurenes. Nad hakkasid tundma vajadust oma, Novgorodi kaubahoovi ja oma kiriku järele. 1421. aasta jaanuaris Novgorodi ja ordu vahel toimunud läbirääkimiste ja kaubalepingu sõlmimise tulemusena ehitati kirik arvatavasti jälle üles, kuid uues kohas, sest juba 1422. aastast peale hakatakse allikates mainima venelastele kuuluvat Püha Nikolai kivikirikut; Püha Nikolaid aga pidasid usklikud kõikjal, eriti aga Novgorodis, meresõitjate kaitsepühakuks. See kirik püsis neli sajandit ja lammutati 1822.—1827. aastal, tema asemele ehitati veel praegugi Vene tänaval olemasolev Püha Nikolai kirik.⁶

Püha Nikolai kaubahoovi asutamine Tallinnas polnud omaette, isoleeritud nähtuseks, vaid ainult üheks osaks ulatuslikult plaanitsetud üritusest, mida Novgorodi võimud XV sajandi 20-ndail aastail alustasid eesmärgil luua soodsamaid tingimusi Novgorodi

³ Я. К. Щербачев, Русские акты Копенгагенского государственного архива. Русская историческая библиотека, т. XVI. Спб., 1897, veerg 45.

⁴ L. Tiik, Vana Tallinn. Masinakirjaline kandidaadiväitekirj. Tartu, 1957, lk. 383; Л. И. Тийк, Старый Таллин. Автореферат канд. дисс. Тарту, 1958, lk. 7 ja 8; И. П. Шаскольский, Маршрут торгового пути из Невы в Балтийское Море в IX—XII вв. Географический сборник, вып. III. Москва-Ленинград, 1954, lk. 146—159.

⁵ Л. И. Тийк, Старый Таллин, lk. 13, 18, 19, 21 ja isiklikud andmed.

⁶ Труды Московского предварительного комитета X археологического съезда в г. Риге, вып. 2. Москва, 1896, lk. 179. Kiriklik traditsioon seob Sulevimäel olnud vana vene kiriku likvideerimise suure tulekahjuga Tallinnas 1433. aastal, paigutab uue kiriku ehitamise Vene tänavale 1437. aastasse (sealsamas, lk. 174), need daatumid aga kummutab L. Tiik oma eespool mainitud uurimuses.

arenevale aktiivsele väliskaubandusele. Samal eesmärgil nõuti Hansa liidult ning Saksa ja Liivi ordult, et nad vene kaupmeestele tagaksid ohutu meresõidu välismaale, taastati venelaste õigus Narva jõele ja sõlmiti esimene kaubaleping Vana-Liivimaaga. Pole kahtlust, et välis- ja sisekaubanduse arendamise seisukohalt oli ka tohtu tähtsus Novgorodis selleks ajaks teostatud rahareformil.

Oma olemasolu algusest peale kuni Novgorodi lülitamiseni Vene riigi koosseisu kuulusid Püha Nikolai kirik ja tema juures olevad ilmalikud ruumid Novgorodi kaupmeeskonnale. Teated selle kiriku kohta on tollaegsetes allikates väga napid. Ainult üks kord, nimelt 1437. aastast on teada, et ta oli läbirääkimiste objektiks Novgorodi võimude ja hansakaupmeeste vahel: Tallinna magistraat keeldus rahuldavast vene kaupmeeste taotlusest, et neil lubataks ehitada kirikule tänavapoolne uks. Peale mugavuste, mida säärane üks võimaldas kirikusse pääsemisel, oli sel taotlusel ka põhimõtteline tähtsus. Tema rahuldamisest oleks õigeusu kirik kinnisest, ainult vene kaupmeeskonna oma vajadusi rahuldavast palvelast muutunud avalikuks üldkasutatavaks jumalateenistuse kohaks. Oma keeldumist motiveeris magistraat «vanast ajast» pärineva traditsiooniga: «Kuna see nii ei olnud vanasti, siis ei saa seda lubada ka edaspidi.»⁷ Selles ilmses Tallinna juhtivale ladvikule ka hiljem iseloomulik poliitiline joon: hoiduda kõigiti laiendamast linna sõitnud vene kaupmeeste õigusi. Sellest, et Püha Nikolai kirikul oli kuni XIX sajandi alguseni sissekäik ainult juurdeehitistes olevate kauba- ja eluruumide kaudu,⁸ võib järeldada, et Novgorodi bojaarivabariik ei ilmutanud 1437. aastal vajalikku visadust ja jõudu oma kaupmeeste nõudmistele läbisurumisel Tallinnas.

Mõningaid olulisi täiendavaid andmeid kaubahoovi ja kiriku olukorrast Novgorodi-perioodil võime ammutada XV sajandi lõpul toimunud Vene tsentraliseeritud riigi esindajate läbirääkimiste sisust Vana-Liivimaa võimudega. Selles küsimuses peetud kirjavahetusest selgub, et tol ajal moodustus kaubahoov kirikust ja viimase külge ehitatud hoonest, milles kaupmehed kaupa hoidsid ja oma olenguid korraldasid; viimased olid üheks keskaegsete korporatsioonide ühiskondliku elu vormiks. Kirik ja hoone olid ühe katuse all. Ei kirikus ega hoones ei olnud ahje, ja vaatamata kõigile venelaste nõudmistele lubada neid ehitada, vastas magistraat eitavalt, toetudes seejuures jälle sellele, kuidas «vanast ajast peale» oli olnud.⁹ Mida siis tähendas see «vanast ajast peale», et saksa bürgerid nii visalt seda olukorda konserveerida püüdsid? Ahjude puudumine kaubahoovis juhib meid veel kaugemas minevikku, sellesse aega, mil Novgorodi kaupmehed sõitsid Tallinna mereteed ja ainult suveti. Ka kaubahoov ja kirik tegutsesid neil aegadel vaid suveti, talveks nad aga suleti.¹⁰ Kuigi hiljem kaupmehed hakkasid saabuma ka talvel reeteega, jäi kõik vanaviisi. Kuna kiriku juures olevad ruumid talvel elamiseks ei sobinud, olid Tallinna saabunud Novgorodi kaupmehed sunnitud kasutama erakortereid, enamasti oma kohalike kontrahentide omi. Kiriku ja kaubahoovi mittekõetavaid ruume aga kasutati laoruumidena ja vaid väga piiratud määral ka jumalateenistuseks ning siia sõitnud novgorodlaste seltskondlikuks eluks. Niisugune olukord oli Tallinna bürgeritele äärmiselt kasulik. Mõõda erakortereid laiali paiknenud vene kaupmehed sattusid niimoodi korteriperemeestest tugevasse sõltuvusse ning neid oli mitmeti võimalik indi-

⁷ Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch, Bd. IX. Riga-Moskau, 1889, Nr. 155 (edaspidi: LUB); vt. ka Г. Гильдебранд, Отчеты о разысканиях, произведенных в рижских и ревельских архивах по части русской истории. Спб., 1877, № 140.

⁸ Труды Московского предварительного комитета X археологического съезда в г. Риге, вып. 2, lk. 176.

⁹ «Ere kerke... geheten sunte Nikolaus kerke und dar eyn hus harde by an eyner wand und under eynem dake, dar se ere gude und ere drunke inne holden, so mit dem huse is gewesen von anbeginne und van oldinges so is se noch. Men den aven den se bogeren dar in to hebbende dat is nicht dat olde, darum wert dat nicht ingerumet.» — Th. Schieman, Revals Beziehungen zu Riga und Russland in den Jahren 1483—1505. Reval, 1885, Nr. 53; Hansisches Urkundenbuch, Bd. XI. München-Leipzig, 1916, Nr. 582 (edaspidi: HUB).

¹⁰ Analoogilist pilti näeme ka Riias Polotski piiskopist sõltuva õigeusu kiriku olemasolu algpäevil. Temaski toimus tol ajal jumalateenistus vaid suvel, siis, kui Riiga saabusid vene kaupmehed Daugava jõe ülemjooksult. — Труды Моск. предв. ком. X археолог. съезда в г. Риге, вып. 2, стр. 41.

viduaalselt mõjutada. Kõige selle tulemusena nõrgenes Novgorodi kaupmeeste kollektiivsus märgatavalt; neil puudusid eelised, mida oleks võimaldanud eksterritoriaalne kaubahoov. Sellises olukorras said Tallinna bürgerid sissesõitnud vene kaupmeestest otsestki tulu nende korterisoleku ja neile müüdud toitute ning jookide eest saadud sissetulekute näol.¹¹ Vene kaupmeeste erakorterites asudes oli ka kergem nende kallal kasutada omavoli: vangistada neid ja nende kaupa aresti alla panna.

Kõike ülaloesitatut kokku võttes võib öelda, et Novgorodi bojaarivabariik ja tema kaupmeeskond ei saavutanud Hansalt ja linna võimudelt oma kirikule ja kaubahoovile Tallinnas neid õigusi, mis olid olemas Hansa Püha Peetri kaubahoovil Novgorodis.

III

Olukord muutus järsult, kui Novgorodist sai Vene riigi koostisosa ja Moskva suurvürsti valitsus hakkas Venemaa majanduslike sidemete laiendamisel Läänega ning Vene väliskaubanduse sõltumatu kindlustamisel ajama resoluuget poliitikat. Seoses sellega ergutati nüüd vene kaupmehi välismaale sõitma. Mõned Ivan III välispoliitilised sammud olid astunud ka selleks, et kaitsta ja laiendada vene kaupmeeskonna õigusi Liivimaa linnades.¹² XV sajandi lõpust peale hakkab suurvürsti valitsus ajama sihikindlat poliitikat, mille eesmärgiks on vene kaubahoovide ümberkujundamine Liivimaal. Sellest annab tunnistust niisuguste küsimuste ilmumine Vene ja ordu läbirääkimistesse ning nende vahel sõlmitud lepingutesse nagu õigeusu kirikud ja venelaste peatumiskohad Liivimaa linnades.¹³

Suurvürsti erilise tähelepanu objektiks oli Novgorodi kaubahoov Tallinnas. Tingimused kaubahoovi tegevuseks, mis olid välja kujunenud Novgorodi võimul olles, ei vastanud vähimalgi määral noore Vene tsentraliseeritud riigi valitseva klassi huvidele. See riik oli küllalt tugev, et oma kaupmeestele välismaa linnadelt välja kaubelda või neile linnadele peale suruda kasulikke ning mugavaid elu- ja kauplemistingimusi. 1491. aastal käskis suurvürst Liivimaaga sõlmitava rahulepingu projekti võtta punkti, mis käis novgorodlaste kiriku ja maja kohta Tallinnas. Suurvürst andis sellele nõudmisele nii süüre tähtsuse, et ähvardas lepingut kinnitamata jätta, kui seda vastu ei võeta. Venelaste nõudmistest oli kaks põhipunkti: 1) et liivimaalased tunnustaksid kiriku eksterritoriaalsust, s. o. ei teostaks temas mingeid vägivaldakte ega areste, ja 2) et nad ei takistaks ahjude ehitamist kirikuhoonesse.¹⁴ Kuigi ordumeister arvas, et seda nõuet on kerge rahuldada, ei suutnud ta Tallinna magistraadilt saavutada vajalikku nõusolekut. Magistraat vastas, et vene kaupmeeste elu- ja kauplemistingimused linnas ei kuulu ordu kompetentsi, sest Hansa liikmena on Tallinnal Novgorodi ja Vene maadega erilepe (mõeldakse Vene-Hansa lepingut 1487. aastast), mida pole tühistatud, ja seepärast ei ole magistraat kohustatud arvestama venelaste uusi nõudmisi, mis on vastuolus selle lepingu ja «vanade tavadega».¹⁵ Ordu huvides pöördus suurvürsti poole ka Rooma

¹¹ Keskaegsete linnakodanike materiaalselt huvitatust neist sissetulekutest ei tohiks alahinnata. Nii moodustas näiteks õlu, mille pruulimine ja jaemüük oli linnakodanike monopoliks, neil aegadel kindla kooha igapäevases toiduratsioonis. Niisuguses sadamalinna, nagu seda oli Tallinn, pidasid paljud majaomanikud trahtereid ja kõrtsi. Kaunasest, muide, on teada terve hulk XV sajandil kehtinud keelde, mille eesmärgiks oli sundida sissesõitnud kaupmehi elama ja sööma kaunaslaste juures ning ostma vaid nende käest toiduaineid. — HUB, Bd. X, Lpz., 1907, Nr. 473, 486, 791 jt.

¹² Üksikasjalisemalt vt. H. A. Казакова, Из истории торговой политики Русского государства XV в. «Исторические записки» 1954, № 47, lk. 259—290.

¹³ Vene riigi otsesesse huvivälja kuuluvad kaubahoovid Tallinnas ja Tartus. Riias olev kaubahoov, mida külastasid peamiselt polotsklased, sõltus Leedu suurvürstist. Seda fakti on märgitud ka Ivan Groznõi kirjas: «Riias andsime oma Nikolai Imetegija kiriku, hoovi ja hooned leedu pappidele ja kaupmeestele.» — Я. К. Щербачев, Русские акты Копенгагенского государственного архива, № 16, veerg 48.

¹⁴ «... eynen artikul ..., dar se inne begeren dat man sunte Nikolaus kerke sal holden up dat olde und dar eynen aven ynne to holdende und nene gewalt, vangnus dar ynne to schende vorme nende ...» — Th. Schieman, Revals Beziehungen zu Riga und Russland in den Jahren 1483—1505, Nr. 53.

¹⁵ Sealsamas.

kuningas Maximilian. Tema saadik George de la Tour (ehk von Turn, vene allikates Delator), kes 1492. aasta novembris Moskvasse saabus, palus vaherahulepingus mitte veeretada ordule kohustusi vene kirikute ja hoonete suhtes Tartus ja Tallinnas. Ta osutas sellele, et «ordumeistril ... ei ole nende linnade üle võimu».¹⁶ Nähtavasti arvestas suurvürsti valitsus, et ordu tõepoolest ei saa garanteerida Tallinna vene kaubahooviga seotud küsimuste lahendamist. Orduga 1493. aastal sõlmitud lepingu tekst sisaldab sellekohase punkti vaid kõige üldisemal moel formuleeringus: «Vene jumalakojad ordumeistri riigis ... jätta vanamoodi, aga mitte neile liiga teha.»¹⁷ Ahjude küsimus jäi lahendamata ning oli uuesti päevakorral Vene-Liivi-Hansa läbirääkimistel Narvas 1498. aastal. Venelaste poolt sakslastele esitatud nõudmistes leidub punkt, milles taotleatakse, et Tallinna magistraat ei teeks takistusi kiriku pühitsemisele (seoses 1494. aastal asetleidnud Vene-Hansa konfliktiga oli purustatud vene kaubahoov) ja tema juures olevas majas ahju ehitamisele ning selle maja elamiskõlblikuks muutmisele.¹⁸ Kuid Tallinna magistraat keeldus ka nüüd kangekaelselt.¹⁹ Vene valitsus saavutas nende nõudmiste rahuldamise alles 1502. aastal ja relvajõul.²⁰ Kaubaleping Liiviimaaga sõlmiti 1509. aastal²¹ ja vene kaubandus Tallinnas jätkus 1512. aastast peale.²² Läbikäimist Hansaga alustati uuesti 1514. aastal ning temaga sõlmitud lepingusse võeti punkt, mis garanteeris Saksa linnades asuvate vene kirikute puutumatus.²³ XVI sajandi alguses toimunud Vene-Liivi läbirääkimistel ei esine tülküsimuste hulgas enam Tallinna vene kaubahoovi.

See kümmekond aastat kestnud võitlus Püha Nikolai kiriku juures oleva hoone elamiskõlblikuks muutmise eest on siiani uurijatel kahe silma vahele jäänud. Kuid see, et mõlemad pooled näiliselt nii vähetähtsaks küsimusele nagu ahju tegemine nii suure tähtsuse andsid, sunnib meid arvama, et selle taga peitusid palju olulisemad küsimused. Tähelepanelikum analüüs näitabki, et see Moskva valitsusvõimude nõudmine oli põhjustatud just neist printsiipiaalselt uutest tingimustest, mida noor Vene riik tõi vene kaubandusse Liivimaa linnades, eriti Tallinnas.

Kõige olulisem Vene riigi poliitikast tingitud muutus Baltimaa linnades leiduvate vene kaubahoovide olemuses seisis selles, et need hoovid, mis siiani olid kuulunud monopoolselt ainult ühe linna kaupmeestele, muutusid nüüd üldvenelisteks ning neid võisid kasutada kõik suurvürsti alamaks olevad kaupmehed, vaatamata sellele, kust linnast nad tulid. Tallinnasse, mida varem olid külastanud peaaesjalikult Novgorodi kaupmehed, Pihkva omad aga märksa vähem, hakkas nüüd saabuma suurel hulgal kaupmehi Pihkvast ja Ivangorodist, rääkimata Moskva omadest, keda ühes XVI sajandi esimesest poolest pärinevas dokumendis mainitakse esimesel kohal.²⁴

¹⁶ Памятники дипломатических сношений древней России с державами иностранными, ч. I. Спб., 1851, lk. 84.

¹⁷ Акты, относящиеся к истории Западной России, т. I. Спб., 1846, № 112.

¹⁸ «... de kerke to Reval laten wyen und den aven lathen setten in der dornitzen und darinne to wanende.» — LUB, 2. Äbt. Bd. I, Riga-Moskau, 1900, Nr. 647.

¹⁹ Sealsamas, Nr. 648.

²⁰ H. Cosack, Livland und Russland zur Zeit des Ordensmeisters Johann Freitag. Russische Geschichtsblätter, Bd. XXXI. Lübeck, 1927, lk. 111.

²¹ Собрание государственных грамот и договоров, хранящихся в коллегии иностранных дел, ч. V. Москва, 1894, № 57.

²² R. Kentmann, Livland im russisch-litauischen Konflikt. Die Grundlegung seiner Neutralitätspolitik (1494—1514). Dissertation. Marburg, 1929, lk. 69.

²³ Собрание государственных грамот и договоров, хранящихся в коллегии иностранных дел, ч. V, № 65.

²⁴ Русские акты Ревельского городского архива. Спб., 1894, № 49. Osa neist Moskva kaupmeestest elas Novgorodis, kuhu nad olid ümber asunud suurvürsti käsul.

Olgu muide märgitud, et Tartus, mida muistsetest aegadest külastasid nii Pihkva kui ka Novgorodi kaupmehed, olid 1437. aastal kaks vene kirikut — Püha Georgi ja Püha Nikolai kirik — (ja järelikult ka kaks kaubahoovi), mis asusid eri kohtades ja olid rajatud eri aegadel. (Н. И. Новиков, Древняя российская вивлиофика, ч. I, месяц июнь. Спб., 1774, lk. 295 jj.) Esimest neist võiks pidada pihkvalastele, teist novgorodlastele kuuluvaks. Seejuures tuleb silmas pidada, et Püha Georgi kirik ei olnud puht

Veel kaua aega püüdsid liivimaalased oma huvides säilitada ja toetada venelaste endise feodaalse killustatuse jäänuseid sel teel, et nad eri linnadest pärinevatele vene kaupmeestele löid erinevad kauplemistingimused. Eriti püüdsid nad takistada Ivangorodi ja Jami kaupmeeste maanteed mööda Tallinna tulekut. Moskva võimud olid sunnitud korduvalt ja tungivalt neile meelde tuletama, et kõik vene kaupmehed on üheõiguslikud: «Meie valitseja ees on novgorodlased ja pihkvalased ja ivangorodlased ja jamlased — kõik ilma vahet tegemata tema inimesed,» kirjutab sel puhul suurvürsti asehaldur Tallinna magistraadile.²⁵

Väga erinevat päritolu vene kaupmeeste ilmumine Liivimaal olevatesse kaubahoovidesse aga muutis olukorra märksa keerukamaks: suurenes konfliktide võimalus nii nende kaupmeeste endi kui ka venelaste ja sakslaste vahel. Selliste vahejuhtumite ärahoidmine olenes suuresti vene kaupmeeste organisatsioonist. Me ei tea, millised organisatsioonivormid olid Tallinna kaubahoovis olemas sel ajal, kui temas jagamatult valitsesid novgorodlased. Kuid niisugused faktid nagu igal aastaajal elamiseks sobiva ruumi ja kiriku juures alalise vaimuliku puudumine lubavad arvata, et see organisatsioon polnud kuigi arenenud ja kuigi tugev. Asjaolu, et kõik kaupmehed pärinesid tol ajal ühest linnast, võimaldas nendevahelisi tüliküsimusi lahendada kodus, Novgorodis, sealsete kaupmeeste organisatsioonide piirides. Hansale kuuluvas Püha Peetri kaubahoovis Novgorodis kujunes välja kindel ja üksikasjadeni diferentseerunud organisatsioon, mida reglementeeris nn. skraa (s. t. põhimäärus), vaid seepärast, et see hoov ühendas mitmekümnest linnast kokkusõitnud kaupmehi. Analoogiline olukord hakkas nüüd kujunema vene kaupmeestel ka Tallinnas. Siinne kaupmeeskond hakkas tundma vajadust kindlama organisatsiooni järele. Seda püüdlust toetas suurvürsti valitsus, kes hakkas selles suunas ajama sihikindlat poliitikat. Nagu eespool nägime, kajastub see poliitika ka meil kasutada olevates allikmaterjalides, kus visalt nõutakse vene kaupmeestele õigust ehitada ahje oma kirikusse ja selle juurdeehitisse, s. o. õigust omada Tallinnas oma elamut.

Kui Vene valitsus XV ja XVI sajandi vahetusel Liivimaa ja Tallinna võimudelt saavutas selle nõudmise rahuldamise, siis tähendas see, et Tallinna kaubahoovis oli loodud materiaalsed tingimused uue, täiuslikuma ja täisõiguslikuma vene kaupmeeste organisatsiooni arenguks, võrreldes Novgorodi bojaarivabariigi päevil olnuga. Juba ammu ajast olemasolnud suvekiriku ja selle keldris paiknenud kaubalao asemele sai vene kaupmeeskond nüüd 1) religioosse-ideoloogilise keskuse pidevalt tegutseva kiriku näol, 2) ühiskondlik-administratiivse keskuse, mis asus aasta läbi kasutamiskõlblikes ruumides — gridnitsas²⁶ ja 3) elumaja, mis oli kuulutatud eksterritoriaalseks. Nähtavasti samal ajal andis suurvürst kaubahoovi juures olevale kaupmeeste organisatsioonile põhimääruse, millele osutatakse ühes allpool esitatavas dokumendis.

kaupmeeste kirikuks. Nagu tema nimest näha, oli ta algselt Tartus alaliselt elavate venelaste oma. Hiljem sai ta peale kaupmeestelt laekuvate annetiste alalist renti oma feodaalselt sõltuvatelt küladelt. (А. Будилович, О русском Юрьеве старого времени. Сборник Ученолитературного общества при Юрьевском университете. Юрьев, 1901, lk. 100.) Seepärast leidub 1498. aastal Liivimaale esitatud nõudmistes punkt: «Anda kirikutele tagasi see, mis neilt ära oli võetud, ja tagastada kirikutele külad.» («Unnd wat den kerken genomen is, dat sole sy lathen wedder geven und de dorpe der kerken reynigen...» — LUB, 2. Abt., Bd. I, Nr. 647, lk. 478.) Feodaalse killustatuse ajal, kui Novgorod ja Pihkva ajasid Liivimaa suhtes omavahel kooskõlastamata poliitikat ja kui üks neist võitles sakslaste vastu, teine aga samal ajal laiendas oma kaubandust viimastega, oli kaks vene kirikut ning järelikult ka kaks eraldi kaubahoovi Tartus vajalikud. Veel Vene- ja Liivimaa vahelises lepingus 1481. aastast meenutatakse mõlemat Tartus asuvat vene kirikut (Акты, относящиеся к истории Западной России, т. I. СПб., 1846, № 75), kuid 1498. aastal Narvas toimunud läbirääkimistel on juttu ainult ühest kirikust (LUB, 2. Abt., Bd. I, Nr. 647, lk. 478). Ühise Vene riigi tekkimisega kadusid seega siis põhjused, mis killustasid venelasi võõrsil ning sai võimalikuks koondada eri linnadest päritolevad kaupmehi ühe kiriku alla ja ühte kaubahoovi.

²⁵ Русские акты Ревельского городского архива, № 59; vt. ka № 17.

²⁶ Nii nimetasid vene kaupmehed XVI sajandil oma maja Tallinnas. — Vt. Русские акты Ревельского городского архива, № 49 ja 54.

IV

XVI sajandi esimene pool oli vene kaubanduse suuremaks õitseajaks Tallinnas, kuna tol ajal ei olnud veel loodud laevavahendust Valge mere kaudu ning kaubavahetuseks Lääne-Euroopaga kasutasid venelased põhiliselt Soome lahte. Lisaks sellele ei olnud 50 aasta kestel sõda Vene ja Liivimaa vahel; sõlmiti aeg-ajalt lepinguid, mis reguleerisid vastastikuseid vahekordi, nende hulgas ka kaubanduslikke. Pärast Hansa kaubahoovi sulgemist Novgorodis 1494. aastal ja Vene-Liivi lepingu sõlmimist 1509. aastal muutusid Liivimaa linnad, eriti Tallinn, 1512. aastast alates Vene peamisteks kauplemiskohtadeks Lääne-Euroopaga. Olukord ei muutunud ka siis, kui 1514. aasta lepinguga lubati Hansal jätkata oma kaubahoovi tegevust Novgorodis: enamik kaubatehinguid vene ja Lääne-Euroopa kaupmeeste vahel sõlmiti endiselt Liivimaal, kuhu iga aastaga üha rohkem vene kaupu saadeti. XVI sajandi esimesel poolel meenutas vene Püha Nikolai kaubahoov Tallinnas oma tähtsuselt mõnevõrra eelmiste sajandite Hansa Püha Peetri kaubahoovi Novgorodis.

On päris kindel, et pärast vene kaubanduse uuesti alustamist Tallinnas 1512. aastal ei esinenud Püha Nikolai kaubahoovi rahuliku tegevuse suuri vägivaldseid rikkumisi kuigi sageli, sest siinsed kaupmehed, juhindudes magistraadi poliitikast, olid ise huvitatud venelastega kauplemisest oma linnas. Vene kiriku rüüstamisest Tallinnas pildirüüstajate poolt reformatsiooni ajal räägib N. M. Karamzin,²⁷ kes tugineb hilisematele Liivimaa kroonikatele. Kaasaegsed Liivimaa allikmaterjalid aga ei märgi vene kaubahoovi ja kiriku õiguste rikkumist seoses pildirüüstajate tegevusega.²⁸ Vene diplomaatilised ürikud XVI sajandi teisest poolest, milledes Vene valitsus selgitab lääneriikidele Liivi sõja põhjusi, märgivad sõja ühe põhjusena alati seda, et liivimaalased rikkusid jämedalt vene kaubahoovide ja kirikute õigusi. Üks neist ürikutest on huvitav selle poolest, et ta sisaldab nende sündmuste ligilähedase dateeringu. Temas räägitakse, et kui Ivan IV veel laps oli, «võtsid Kolõvanis kolõvanlased ära [vene] gridnitsa ja hooned».²⁹ B. Russow toob oma Liivimaa kroonikas ümberjutustatuna ära ühe teise vene üriku sisu, milles liivimaalasi süüdistatakse selles, et nad vene kirikud on muutnud relvaladudeks, käimlateks ja loomade nulgimise kohaks.³⁰ Kolmandas ürikus on otse öeldud, et Tallinnas rajati kiriku maa-alale arsenal ja et see sündis «palju aastaid tagasi».³¹ Viimane ürik annab põhjust arvata, et jutt on samuti neist aastatest, «kui Ivan IV veel laps oli». Seega on neis diplomaatilistes ürikutes juttu Vene-Liivi konfliktist XVI sajandi 30-ndatel aastatel. Kuna neil aastail Moskvas toimus feodaalide eri grupeeringute vahel võitlus võimu pärast, siis on täiesti võimalik, et Liivimaa linnade kaupmeeskond, kes ihkas saada ainuvahendajaks Vene ja Lääne-Euroopa vahelises kaubavahetuses, kasutas Moskva kesk võimu ajutist nõrgenemist ning tegi esimese katse vägivaldselt piirata või täiesti ära keelata venelaste külaliskaubandust Liivimaa linnades. Jutt on venelaste kauplemise ärakeelamisest väljaspool Liivimaad asuvate hansalinnadega. Sel pinnal tekkinud konflikt võis viia kauplemise ajutisele katkestamisele, mille kestel Tallinna võimud seadusvastaselt kasutasid suletud vene kaubahoovi mõningaid ruume oma vajadusteks — arsenalina.³² Vene valitsus suhtus sellesse õigustatult kui

²⁷ Н. М. Карамзин, История государства Российского, т. VIII. Спб., 1842, lk. 158.

²⁸ L. Arbusow, Die Einführung der Reformation in Liv-, Est- und Kurland. Leipzig, 1921, lk. 298.

²⁹ Я. К. Щербачев, Русские акты Копенгагенского государственного архива, veerg 47 ja 48.

³⁰ Balthasar Russow, Kort Extract der Orsaken des Muscowitischen Kryges wedder Lyfflandt, welcker de Muscowiter, och an den Römischen Keyser Ferdinandum hefft gelangen laten. Scriptores rerum Livoniarum, Bd. II. Riga-Leipzig, 1848, lk. 48.

³¹ Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. Neue Folge, Bd. XI. Reval, 1885, Nr. 232, lk. 75.

³² Sellele osutab ka Tallinna kirikute balti saksa historiograaf G. Hansen. — G. v. Hansen, Die Kirchen und ehemaligen Klöster Revels, Reval, 1885, lk. 159 ja 160.

linnas asuva vene kinnisvara anastamisesse. Nikolai kiriku ajaloo autorid arvavad peale selle, et kirik ja kaubahoov said kannatada Tallinna dominiiklaste kloostris põlemise ajal 1531. aastal.³³ Seega võib ainukest Püha Nikolai kaubahoovi tegevuses vägivaldsetel põhjustel tekkinud vahet, millest räägivad aastate 1512—1558 kohta käivad, kuigi hilisemast ajast pärinevad ürikud, paigutada 30-ndatesse aastatesse.

Kuid Tallinna vene kiriku ja kaubahoovi laostatus ei kestnud kaua. Juba 30-ndate aastate lõpuks olid nad taastatud ja tagastatud oma seaduslikele peremeestele. Seda kinnitavad küllaltki arvukad omaaegses Tallinna Linnaarhiivis säilinud ürikud, mis pärinevad kahest viimasest aastakümnest enne Liivi sõja algust.³⁴ Seepärast ei pea paika Nikolai kiriku ajaloo kirjutaja väide, et venelased kaotasid oma omandi linnas reformat-siooni alguses ja jäid sellest ilma kuni Fjodor Ivanoviitši troonileastumiseni.³⁵ Otse vastupidi: välja arvatud mõned aastad pärast Vassili III surma, tuleb XVI sajandi esimest poolt 1512. aastast alates lugeda Tallinna vene kaubahoovi õitseajaks.

V

Mida siis Tallinna vene kaubahoov maa-alalt ja ehitistelt XVI sajandi esimesel pooltel enesest kujutas? See oli toosama maatükk kiriku ja temaga ühe katuse all oleva majaga Vene tänaval, nagu me neid juba teame esinevat XV sajandist pärinevates ürikutes. Teisi hooneid ja maatükke venelastel linnas ei olnud, kuna kinnisvara omamise privileeg kuulus ainult Tallinna kodanikele. Kaubahoovi pisike ruum ei suutnud pakkuda ulualust arvukalt kokkusõitnud kaupmeestele; temas elasid tõenäoliselt vaid kirikut teenindavad vaimulikud. Seepärast üürisid venelased kaupmehed ka XVI sajandil samas tänavas olevates eramajades endile kortereid. Järelikult tuleb XVI sajandi ürikutes esineva «vene otsa» all mõista Vene tänavas asuvat maatükkide maja ja kirikuga ning teataval arvul venelaste poolt naabermajades üüritud erakortereid.³⁶

Tallinna vene kaubahoovi ehitistest võime saada kujutluse kahe hilisema kirjaliku allika järgi. Üks neist on 1662. aastal vene kaupmeeskonna esindaja ja kohaliku ettevõtja vahel pärast Vene-Rootsi sõda (1656—1658) sõlmitud kiriku ja maja remondi leping,³⁷ teine — nende ehitiste kirjeldus, mis on koostatud XIX sajandi lõpul tollal veel Nikolai kiriku arhiivis säilivate, nüüd aga kaduma läinud vanade plaanide alusel.³⁸ Peale selle on säilinud XIX sajandi algusest pärinev kirikut ja hoonet, s. o. toda vana ehitist, mis põhiliselt oli püstitatud XV sajandil, kujutav joonis (joon. 1). Nende materjalide alusel on rekonstrueeritud Tallinna vene kaubahoovi põhiplaan (joon. 2).

Nagu nähtub, oli kirik oma põhikujult pikk ja kitsas. Tema lõunapoolne külg liitus osaliselt vahetult naabermaja seinaga. Idapoolne sein ei olnud ehitatud täisnurga all ja kulges paralleelselt linnamüüri. Põhjapoolse seina külge oli ehitatud tiibhoone, mille kapitaalsein kaheks ruumiks jaotas. Suuremast neist viis üks uks kirikusse, teine aga

³³ Труды Московского предварительного комитета X археологического съезда в г. Риге, вып. 2, lk. 179.

³⁴ Русские акты Ревельского городского архива, № 50 jt.

³⁵ Труды Московского предварительного комитета X археологического съезда в г. Риге, вып. 2, lk. 179.

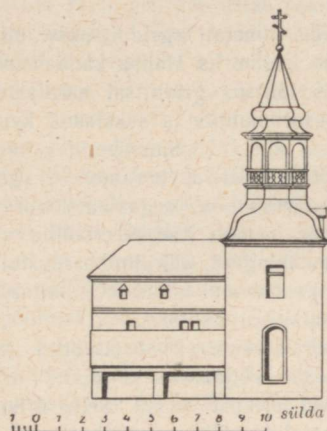
³⁶ Mõningad autorid, näit. A. Tšumikov oma kirjutises «Русское купечество в Ревеле сто лет назад», mis ilmus ajakirjas «Эстляндские губернские ведомости» 1889, № 14, kujutasid «vene otsa» Tallinnas XVI sajandil märksa suuremana. Välismaistest uurijatest räägib L. K. Goetz alalisest vene elanikkonnast Tallinnas (vt. tema «Deutsch-russische Handelsgeschichte des Mittelalters», lk. 175). «Vene otsa» tõelise suuruse küsimuse tõstis uuesti päevakorrale L. Tiik ning täpsustas seda juba avaldatud ja uutele arhiivimaterjalidele tuginedes. — Vt. tema «Vana Tallinn», lk. 350.

³⁷ Avaldatud ajalehes «Revalsche Zeitung» 1886, Nr. 276; ümberjutustuse sellest avaldas G. v. Hansen oma uurimuses «Die Kirchen und ehemaligen Klöster Revels», lk. 90.

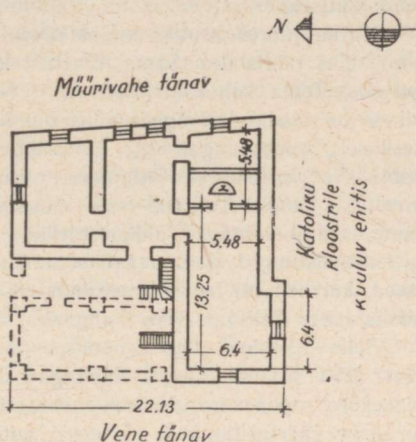
³⁸ Труды Московского предварительного комитета X археологического съезда в г. Риге, вып. 2, lk. 176 ja 177. Autor vaatas 1959. aastal isiklikult läbi Nikolai kiriku arhiivi materjalid, kuid kõnesolevaid plaane ei leidnud.

väikesesse ruumi altari taga, arvatavasti käärkambrisse.³⁹ Kiriku ja maja all olid sügavad, avarad ja mitmesopilised keldrid, mida kasutati kaupade peamise laoruumina. 1662. aasta lepingus nähti ette keldrites paiknevate kanalisatsioonitorude uuendamine.⁴⁰ Loodepoolsel kiriku ja maja kõrval oleval maalapil oli XVII ja XVIII sajandil kivitulpade vahele ehitatud puithoone (joonisel 2 märgitud katkendliku joonega), mida kasutati aidana ja poeruumina. Aida ja maja vahel asus eeskoda — ainult siitkaudu

Joon. 1. Tallinna Püha Nikolai kiriku läänefaasid ilmalikku otstarvet täitva juurdeehitise (gridnitsaga) XVIII ja XIX sajandi vahetusel. Fotokoopia Joh. Georg Janicheni joonisest, säilitatakse Tallinna Teadusliku Restaureerimise Töökoja fondides. Originaal asub NSV Liidu Sõjaajaloo Riiklikus Keskarhiivis Moskvas.

Joon. 2. Tallinna Püha Nikolai kiriku rekonstrueeritud põhiplaan gridnitsaga XV—XVI sajandil. Katkendjoonega on kujutatud XVII sajandist pärinev juurdeehitis.

pääses kaubahoovi. Oli see puitehitis olemas juba XV—XVI sajandil, pole teada, sest 1662. aasta lepingu tekstist ei selgu, kas teda tol korral taastati või alles ehitati. Aidast oli sissekäik ka keldritesse. Teine korrus, mis on näha joonisel 1, on ehitatud 1662. aastal, nagu selgub lepingust, mansardkorrus ja kellatorn pärinevad hilisemast ajast, sest mainitud lepingus ei ole neist juttu. Kiriku kohalikust paekivist laotud välisseinad olid ilma igasuguste ilustusteta, ainult valgeks lubjatud. Kiriku põhipindala oli 78,5 m², umbes sama suur oli maja pindala ilma hilisemate juurdeehitusteta.

VI

XV sajandi lõpust alates märgitakse Püha Nikolai kiriku juures pidevalt vaimulikke. Nii näiteks jagas 1494. aastal vanglasse heidetud vene kaupmeeste saatust ka vaimulik.⁴¹ 1524. aastal röövis keegi linlane endise Tallinna vene vaimuliku naise.⁴² 1525. aastal kaaperdasid mereröövlid laeva koos kaubaga, mis kuulus kahele vene vaimulikule. Ühe kohta neist märgitakse, et ta teenis imetegijat «Nikolaid Kolõvanis».⁴³ On huvitav, et kaubahoovi vaimulikud võtsid isiklikult osa kaubanduslikest operatsioonidest. Vaadeldava ajavahemiku kohta käivates allikates esineb vene vaimulik Tallinnas viimast

³⁹ Altaritagust ruumi mainitakse 1662. aasta lepingus kui juba varemast ajast olemasolevat. Hiljem ta likvideeriti ja temasse viinud üks viis otse altaris. — Vt. Труды Московского предварительного комитета X археологического съезда в г. Риге, вып. 2.

⁴⁰ Linna selles osas oli kanalisatsioon olemas juba XVI sajandi esimesel poolel.

⁴¹ Русские акты Ревельского городского архива, № 40.

⁴² Труды Московского предварительного комитета X археологического съезда в г. Риге, вып. 2, lk. 178.

⁴³ Русские акты Ревельского городского архива, № 17.

korda 1554. aastal.⁴⁴ XVI sajandi 40-ndatel aastatel leiame Tallinna vene kaubahoovis ka kirikudjaki, kes arvatavasti täitis ka kaupmeeste organisatsiooni sekretäri ülesandeid, kuid tegeles samuti hõbeda ülesostmisega omal arvel, nagu selgub ürikutest.⁴⁵

See, et kirik ka tol ajal oli eksterritoriaalseks kaubalaoks, selgub 1530. aastast pärinevast suurvürst Vassili Ivanoviči kirjast, milles protesteeritakse selle vastu, et Tallinna võimud konfiskeerisid kirikust viis perkovetsi vaske, mille välismaalt transiidina oli toonud Novgorodi kaupmees Ivanko Vassiljev ning paigutanud kirikusse hoiule vaid ajutiseks.⁴⁶

Kiriku juures asuvas majas oleval ruumil, mida nimetati «gridnitsaks», oli kaubahoovi elus tähtis osa. Sama nimetust kandva hoone leiame ka Hansa kaubahoovis Novgorodis. Tema kohta kirjutab A. I. Nikitski: «Mis tähtsus gridnitsal sakslaste juures oli — on teadmata; olgu kuidas oli, kuid aja jooksul muutus ta sakslastel kaubanduskeskuseks venelastega, eriti karusnaha kaubanduse alal.»⁴⁷ Summeerides «gridnitsa» kohta Novgorodist ja Tallinnast olemasolevad tähelepanekud, arvame, et «gridnitsa» nimetust kandis Tallinna vene kaubahoovis kaupmeeskonna organisatsiooni ametlik ruum, milles toimusid üldkoosolekud, peosöömingud, samuti kaupmeeskonna vanemate ja kohtu istungid. Arvatavasti sõlmiti siin ka kaubatehinguid. «Gridnitsasse» tulid sakslased, kui neil oli tarvis ametlikult pöörduda vene kaubahoovi poole. «Gridnitsas» võime niisiis näha Tallinna vene kaupmeeskonna organisatsiooni kontorit.

Selle Tallinna vene kaupmeeste organisatsiooni seemisest struktuurist ja elustolust XVI sajandil saame mõningad üksikasjad teada väljaandes «Русские акты Ревельского городского архива» avaldatud unikaalsest ürikust № 49. Selle üriku teated on seda väärtuslikumad, et teised autentised materjalid välismaal tol ajastul olemasolnud vene kaupmeeste organisatsioonide kohta puuduvad. Kõnesolev ürik on dateerimata, kuid ta säilis ja on avaldatud XVI sajandi 40-ndatesse aastatesse kuuluvate materjalide hulgas.

Tallinna vene kaubahoovi kasutanud kaupmeeste hulgas märgitakse selles ürikus Moskvast, Novgorodist, Pihkvast ja Ivangorodist päritolevaid. Kaubahoovi eesotsas seisid vanemad, kelledest üks lisaks sellele oli ka kohtunikuks («meie aus kohtunik ja vanem») ning juhatas gridnitsakohtu istungeid, mis moodustus vanematest ja kaupmeeskonna üldkoosolekust, nagu võib järeldada ühest kohast tekstis, kus räägitakse sellest, et üks pihkvalane tuli «vanemate ja isade laste»⁴⁸ juurde «ülekuulamisele». Gridnitsakohus arutas vene kaupmeeste vahelisi tüliküsimusi ja tegutses «valitseja sõna alusel», s. o. suurvürsti poolt antud või kinnitatud põhimääruse järgi, mille üks punkt on ära toodud kõnesolevas ürikus. Sellest selgub, et kohtu poolt määratud trahvist läks üks osa kiriku ja kaubahoovi ülalpidamiseks, teine osa aga kaupmeeskonnale peosöömingu korraldamiseks.⁴⁹ Kohtus arutusele tulnud asjadest mainib ürik kaklusi ja varguses süüdistamist, mis aga osutus laimuks. Kohtunik oli varguses süüdistatud ivangorodlase arretereerinud ja vangikongi pistnud, mis nähtavasti asus kaubahoovi avaras keldris. Kui hageja tunnistas üles, et süüdistus oli põhjendamata, heideti temagi vangikongi. Tallinna võimudel ja kohtunikel ei olnud õigust segada end gridnitsakohtu asjadesse. Vaadeldav ürik on just vene kaupmeeste kaebuseks Tallinna kohtuniku Johani (Ivani) tegevuse puhul, kes tuli gridnitsasse ja viis vangikongist väevõimuga ära arretereeritud, tehes seda nähtavasti erilistel kaalutlustel, mis sundisid teda nii jämedalt rikkuma vene kaubahoovi õigusi. Vene kaupmehed kirjutavad oma kaebuses: «Siiani ei ole linna ülemad [s. o. bürgermeistrid] ja kohtunikud [s. o. kohtufoogtid] gridnitsakohtusse tulnud ega gridnitsasse astunud ega inimesi vägivaldselt ära viinud.» Nad nõuavad Tallinna

⁴⁴ Sealsamas, № 63.

⁴⁵ Sealsamas, № 54.

⁴⁶ Sealsamas, № 27. See konfiskeerimine oli iseloomulik Liivi võimudele, kes püüdsid takistada värviliste metallide ja teiste materjalide importi Venemaale, et tõkestada tema sõjalise võimsuse kasvu ja käsitööstuse arenemist.

⁴⁷ А. И. Никитский, История экономического быта Великого Новгорода. Москва, 1893, lk. 115.

⁴⁸ «К старостам и детям отецким.»

⁴⁹ Русские акты Ревельского городского архива, № 49.

kohtuniku karistamist, kui sellest aga keeldutakse, lubavad pöörduda abi saamiseks «tsaari ja valitseja — suurvürsti» poole.⁵⁰ Millega lugu lõppes — ei ole teada. Kõnesolev konflikt Tallinna kohtunikuga on üheks episoodiks sellés võitluses, mida Vene riik tol ajal pidas, et vabastada oma alamaid Liivimaa kohtute jurisdiktsiooni ja omavoli alt. Selles võitluses saavutatud tulemused on fikseeritud XVI sajandi esimesel poolel Vene ja Liivimaa võimude vahel sõlmitud lepingute vastavates punktides.⁵¹

Kuna paljud paljumeelse Tallinnasse sõitnud vene kaupmehed ei osanud siin kõneldavaid keeli, siis põhjustas see maaklerite ilmumise Püha Nikolai kiriku juures asuvasse kaubahoovi. Need venelastest maaklerid rääkisid soravalt eesti, rootsi ja saksa keelt, tundsid kohalikke turuolusid ning olid elukutselisteks vahendajateks vene ja välismaiste kaupmeeste vahel. Venelastest maaklerite vahendusel sõlmitud tehingute hulk tõusis nii suureks, et Tallinna magistraat otsustas 1547. aastal allutada nende tegevuse oma kontrollile, 1554. aastal aga keelas nende vahenduse soolakaubanduses.⁵²

Need vähesed teated Tallinna vene kaupmeeste organisatsiooni siseelust ja niisugustest tema organitest, nagu üldkoosolek, vanemad, gridnitsakohtus ja maaklerid, räägivad sellest, et Püha Nikolai kiriku juures asuval kaubahoovil oli XVI sajandil hästi väljaarendatud struktuur, mis täiel määral vastas neil aegadel kaubahoovi ees seisnud ülesannetele: eri linnadest saabunud vene kaupmeeste liitmises ühtseks kollektiiviks, kaubahoovi põhimäärust rikkunute karistamises ja oma liikmete vaheliste tüliküsimuste lahendamises, samuti nende huvide kaitsmises Liivimaa võimude ees. Püha Nikolai kiriku juures asuval vene kaupmeeste organisatsioonil oli tõepoolest palju ühiseid jooni vastavate samaaegsete Lääne-Euroopa kaupmeeste organisatsioonidega.

VII

XV—XVI sajandil etendas Tallinna vene kaubahoov olulist osa läbikäimise arendamisel venelaste ja eestlaste vahel. Seoses sellega tuleb meenutada, et Püha Nikolai kaubahoovi kasutasid tol ajavahemikul kaks kategooriat vene kaupmehi, kes esindasid kahte liiki vene kaubandust Liivimaal, nimelt transiit- ja kohalikku kaubandust. Uhelt poolt külastasid kaubahoovi vene hulgikaupmehed, kes siia peaaesjalikult vaha ja karusnahku tõid, mida nad vahetasid flaami kalevi, bretooni soola, veinide ja teiste hansakaupade vastu. Sellesse kategooriasse kuuluvad kaupmehed külastasid Tallinna siinse vene kaubahoovi tekkimisest peale, sest vaha ja karusnahad kui vahendid, millega Novgorodis tasuti feodaalset renti, olid esimesteks vene kaupadeks, mis leidsid tee Lääne-Euroopasse. Novgorodi vaha- ja karusnahakaupmehed tulid Tallinna enamasti mereteed oma paatidel ja otsisid endile kontragente rikaste Tallinna kodanike, Suure Gildi liikmete hulgast, kes tegelesid vahetuskaubandusega. Sellesse rühma kuuluvad vene kaupmehed olid teretulnud külalisteks Tallinna kaupmeestele, kes nägid nendega kauplemises oma heaolu alust.

Teine rühm Tallinna vene kaubahoovi kasutanud kaupmehi moodustus neist, kes Liivimaa allikates kannavad nimetust «kremer» (vene «крямарь», eesti kraamipoodnik ehk pudukaupmees). Ainult nemad olid sõna otseses mõttes Vene- ja Liivimaa vahelise kaubanduse harrastajaks. Nad ostsid ja müüsid kõike, kuid Liivimaale importisid peaaesjalikult Vene linnade käsitöölise tooteid. Selle vene kaubanduse haru tekkimine ja laiendumine Liivimaal on tihedasti seotud käsitööstuse arenemisega Novgorodis ja Pihkvas. XV sajandi alguses omandas nende linnade käsitöölise produktsioon, mis koosnes peamiselt raua- ja nahatoodetest, niisuguse ulatuse, et ei mahtunud enam kohaliku turu raamidesse ning hakkas üha enam valguma Liivimaa küladesse ja linnadesse. Seda soodustas asjaolu, et Liivimaa linnades oli käsitöö arenenud võrdlemisi nõrgalt ega suutnud rahuldada maaelanikkonna üha kasvavaid nõudmisi raua-, naha- ja teiste too-

⁵⁰ Sealsamas.

⁵¹ Vt. Vene- ja Liivimaa vaheliste lepingute tekste kogumikus «Сборник государственных грамот и договоров», ч. V. Москва, 1894.

⁵² V. Niitemaa, Der Binnenhandel in der Politik der livländischen Städte im Mittelalter, Helsinki, 1952, lk. 326.

dete järele.⁵³ Ei tohiks unustada ka vene kala- ja kõõgiviljakaubandust Liivimaal, eriti XVI sajandil.

XVI sajandi esimesest poolest pärinevates allikates on säilinud ülevaade kaupadest, mida Liivimaale töid vene kaupmehed, kes oma kaupu realiseerisid siin kohapeal. Ivangorodi kaupmehel näiteks, kes rööviti paljaks teel Tallinna, oli peale kolme säilitise sibulate kaasas veel 10 000 kangi seepi, 100 sinist värvi linast riidetükki, 500 paari labakindaid ja 20 rangi.⁵⁴ Ka Tartu magistraadi poolt 1528. aastal antud määruses, mille eesmärgiks oli reguleerida venelaste kauplemist linnas, on loetletud nende poolt siin kohapeal realiseeritavaid kaupu. Määruse 6. punktis on öeldud, et venelased võivad müüa, nagu nad seda on teinud juba ennevanasti, adrasahku ainult sadade, naelu tuhandete, tuleraudu sadade, plekki tünnide, kübaraid tosinate, küünlaid leisikate või sadade, pekki leisikate, kirveid ja vikateid kümnete, soola säilitiste või poolte säilitiste kaupa. Peale selle ei tohtinud venelased riidet ega siidriiet küünarde viisi müüa, vürtside — pipra, safrani, nelgi jt. — jaemüük oli neil keelatud. Samuti nagu ennevanasti ei tohtinud venelased siin peale jämedast villasest riidest rõivaste õmmelda või müüa rõivaid või kahjustada oma tööga tsunft. Ka teisi töid teha oli neil siin keelatud.⁵⁵

On ilmne, et see määrus ei olnud suunatud vene kaupmeeste vastu üldse, vaid ainult Vene- ja Liivimaa vahelise kohaliku kaubanduse alal tegelejate vastu, s. o. vene jaekaubanduse vastu käsitöötodetega, sest temas ei ole mainitud selliseid vene transiitkaubanduses esinevaid kaupu, nagu vaha, karusnahad, pargitud nahad, lina jt., millede vastu siinsed kaupmehed huvi tundsid. Samuti püüti selle määrusega tõkestada vene käsitöölaliste tungimist Liivimaale. Vene- ja Liivimaa vahelise jaekaubandusega selle sõna otseses mõttes tegelevad vene kaupmehed saabusid Liivimaa linnadesse peamiselt maanteed mööda. Sageli kaldusid nad seejuures kõrvale välismaalaste jaoks ettenähtud otseteedest, ütlesid ära teejuhtidest ja müüsid teel vahetult kohalikele elanikele oma kaupu nii raha ja hõbeda kui ka põllumajandussaaduste vastu, mida nad siinsamas Liivimaal võisid edasi müüa. Nii võtsid nad osa Liivimaa sisekaubandusest ning muutusid konkurentideks siinsetele linnakodanikele, kes kauplemist kohalike maaelanikega pidasid oma monopoliks. Seepärast suhtusid Liivimaa ja Hansa kaupmehed neisse väga vaenulikult ning linnad püüdsid oma määrustega võimaluste piires tõkestada venelaste sedalaadi tegevust. Samasuunaliste taotlustega pöördusid linnad ka ordu poole. Juba 1436. aastal kaebasid Hansa saadikud, et novgorodlased tegelevad Liivimaal jaekaubandusega kõikjal, kus neile aga meeldib.⁵⁶ Seoses kolme Tallinnast maanteed mööda väljuva vene jaekaubamehe paljaksriisumise ja kinnivõtmisega 1463. aastal tekkinud läbirääkimistel andsid saksa kaupmehed vene «kremeritele» vihast nõretava iseloomustuse. Nad süüdistasid Tallinna sõitvaid vene jaekaubamehi kõikvõimalikes kauplemisreeglite rikkumises: kauplemises rootslaste ja teistega (s. o. külaliskaubanduse keelu rikkumises), keelatud ja varastatud kaupade ostmises ja isegi vargustest osavõtmises.⁵⁷ 1476. aastal juhivad linnad ordumeistri

⁵³ Novgorodi kaubandusajaloo uurijad on käsitletud peamiselt Vene-Hansa transiitkaubandust ning väga vähe tähelepanu pööranud Vene- ja Liivimaa vaheliste otseste kaubanduslike sidemete tekkimisele ja arengule. Ainult soome teadlane V. Niitemaa on selle küsimuse kohta kogunud ulatusliku materjali, kuid pole seda veel vajalikul määral läbi töötanud. Vt. tema «Der Binnenhandel in der Politik der Livländischen Städte im Mittelalter», lk. 322 jj.

⁵⁴ Русские акты Ревельского городского архива, № 35.

⁵⁵ «Dusse nachfolgende artickele mogen de Russen und nicht anders verkopen, so itd von oldings ock geholden: item haekiseren by hundredten und nicht anders; item negel by dusenden; item stal by 100; item bleck by vaten; item hode by dosynen; item lichte by lisspunden oft hunderten; item speck by lisspunden; item bile und vickeden by 10; ... item solt by 1 last und 1/2 lasten. Item de Russen sollen gein wanth noch syden wanth uthsnyden by der ele. Item sollen ock gein kruth, peper, safferan, negelken und derglichem uthwegen. Item sollen hir ock die Russen geine kleider maken oft verkopen, offte den ampteren tho vorfange arbeiten, sunder alleine kleider von watmal upt olde. Sus solle se hir nicht arbeiden.» — Akten und Rezesse der livländischen Standetage, Bd. III. Riga, 1910, Nr. 253, § 6.

⁵⁶ М. Н. Березжков, О торговле Руси с Ганзой до конца XV в. Спб., 1879, lk. 168.

⁵⁷ «Ock so wart Nowerden ghesecht, dat de kremers vele vormenginge maken, de to

tähelepanu ohule, mis tekib venelaste takistamatust kauplemisest mittedakslastega, s. o. kohalike talupoegadega.⁵⁸ Kui linnad oma müüride vahel veel kuidagi suutsid tõkestada vene jaekaubandust, siis sellekohaste keeldude teostamine maal käis neile üle jõu: alates 1421. aastast sisaldasid kõik Vene- ja Liivimaa vahel sõlmitud rahulepingud punkti, mis tagas vene kaupmeeste liikumis- ja kauplemisvabaduse kõigis ordu valdustes ja piiskopkondade aladel.⁵⁹ Seepärast ei leidnud need linnade taotlused poolehoidu ordumeistri ja piiskoppide juures, kes sõlmisid ja garanteerisid neid lepinguid. Liati olid nii Liivimaa suurfeodaalid kui ka sinne aadel majanduslikult huvitatud vahetust kauplemisest venelastega ja linnade kui vahendajate väljalülitamisest.⁶⁰ Vene rändkaupmeeste hulk suurenes iga aastaga ning koos sellega laienes ka maa-ala, mida nende tegevus haaras. 1468. aastast näiteks on teateid, et Novgorodi ja jaekaupmeeste kaubamatkad ulatusid juba Tallinna kaudu Riiga ja Novgorodi suursaadikul Mark Panfiljevile oli muu hulgas eriliseks ülesandeks protesteerida selle vastu, et Novgorodi rändkaupmeestel ei lubatud Riia linna turul kaubelda.⁶¹

Need vene rändkaupmehed ei kuulunud kaupmeeskonna privilegeeritud kihtide hulka. Neil olid tihedad sidemed käsitöölisega ning nad seisid rahvale palju lähemal kui külaliskaubandusega tegelevad suurkaupmehed. Baseerudes vene kaubahoovile Tallinnas ja Tartus, söitsid nad ringi kõikjal siinsetes maakotades. Paljudes küldades olid neil oma «sõbrad», s. o. alatised kontrahendid talupoegade hulgast.⁶² Just vene jaekaupmehed oma talupoegadele vajalike ja samal ajal odavate kaupade, krediidi ja suhtumisega neisse, millele oli võõras rahvuslik halvakspanu, löid ning arendasid venelaste ja eestlaste vahel mõlemale poolele kasulikke kaubanduslikke sidemeid ning said nii nende kahe rahva sõpruse ja ühiste huvide mõtte kandjaks.

*

Liivi sõda ja Narva muutumine Vene meresadamaks kaubavahetuses Läänega tegi mitmeks aastakümneks lõpu Tallinna vene kaubahoovi tegevusele. Kui Rootsiga Täyssinä sõlmitud rahulepingu alusel XVI sajandi lõpul taastus vene kaubandus Tallinnas, siis ei olnud tal Vene riigi seisukohalt enam seda esmajärgulist tähtsust, mis oli olnud enne Liivi sõda. Selleks ajaks oli Läänega kaubavahetuses esile kerkinud teine, mööda Valget merd kulgev kaubatee, mis Tallinna vene kaubahoovi ajaloos lõi uue olukorra. Selle jälgimine aga ei kuulu enam käesoleva töö raamidesse.

*

Kokkuvõtlikult võib märkida, et kuni Liivi sõjani esines Tallinna vene kaubahoovi ajaloos kolm üksteisest selgesti eristatavat perioodi.

Reval varen, ... se underwinnen sick tho kopslagen met den Sweden und met alle man, und vorboden ware und ghestolen ware kopen se und en dels sulves mede stelen.» — LUB, Bd. XII, Riga-Moskau, 1910, Nr. 179.

⁵⁸ Hanserezesse, 2. Abt., Bd. VII, Lpz., 1892, Nr. 364.

⁵⁹ Novgorodi ja ordu vahel 1421. aastal sõlmitud lepingus on näiteks punkt: «А гостю гостити новгородчкому по местереве земли и по местеревым городам, путь чист и горою и вод[ою], а купити им и продати товар всякей без вывета и без рубежа.» (Грамоты Великого Новгорода и Пскова. Москва-Ленинград, 1949, № 60.) Pihkva ja Tartu piiskopi vahel 1474. aastal sõlmitud lepingus seisab: «А псковскому послу и гостю по Юрьевской земли путь чист, горою и водою, на Юрьевъ, и на Рыгу, и к Кольвани, и на Ругодиво, и на Матерую реку, добровольно ездити и на вси Юрьевские города, и во всю Юрьевскую землю, со всякимъ товаромъ, по старыне, и всякий товаръ псковичомъ на розницу продати добровольно или вместе. А на Юрьеве псковичомъ добровольно всякимъ товаромъ торговати зъ рыжаны, и съ кольванъчаны, и съ ругодевцы, со всякимъ гостемъ, по старыне и по крестному целованью.» — Sealsamas, № 78.

⁶⁰ R. Kentmann, Livland im russisch-litauischen Konflikt. Die Grundlegung seiner Neutralitätspolitik (1494—1514), lk. 67 ja 68.

⁶¹ LUB, Bd. XII, Nr. 550.

⁶² «Sõprade» osast Eesti sisekaubanduses XVI sajandil vt. V. Niitemaa, Der Binnenhandel in der Politik der livländischen Städte im Mittelalter, lk. 241 jj.

Esimene periood ulatub kaubahoovi tekkimisest XI—XII sajandil kuni XV sajandi esimesse aastakümnesse, s. o. vene kiriku ja kaubahoovi likvideerimiseni Sulevimäel. Selle perioodi kohta ei ole meil peaaegu mitte mingeid teateid. Võib vaid arvata, et Kiievi-Vene päevil rajatud kirik ja kaubahoov kuulusid Novgorodile ja Pihkvale ühisomandina ning neid loeti üldvenelisteks. See oligi üheks peamiseks põhjuseks, miks feodaalse killustatuse aastail kaubahoovi tegevus alla käis ja lõpuks täiesti katkes.

Teisel perioodil kuulus kaubahoov ainult Novgorodile, ja seda monopoliselt. See periood algab Püha Nikolai kiriku ja tema juurdeehitise püstitamisega Vene tänaval (1422. aastal on kirikust juttu juba kui valmishetatust) ja lõpeb Novgorodi lülitamisega Vene riigi koosseisu. Kõigi nende aastate kestel avaldas Tallinna magistraat visa vastuseisu kaubahoovi igasuguste õiguste laiendamisele ja olukorra parandamisele, mis olid välja kujunenud juba tol ajal, kui vene kaupmehed saabusid vaid mereteed ega jäänud talveks linnä peatuma. Seepärast keelas magistraat ahjud tegemise vene kirikusse ja juurdeehitisse ega tahtnud, et kirikul oleks üks otse tänavale. Novgorodi bojaarivabariigi võimud ei suutnud Tallinna võimudelt saavutada järeleandmisi kaubahoovis uuenduste teostamiseks, mida nõudis üha ulatuslikumaks muutuv kaubandus. Siiasõitnud vene kaupmehed olid sunnitud kasutama erakortereid. Ajalooallikatest ei paista, et kaubahoovis oleks sel ajajärgul eksisteerinud tugev ja õiguspädev kaupmeeste organisatsioon.

Kolmas periood kestis 1478.—1558. aastani, välja arvatud aastad 1494—1512, mil suhteid määras tüli Hansaga. See ajajärk oli Vene riigi kaitse all oleva Tallinna vene kaubahoovi õitseajaks. Novgorod kaotas oma monopoli kaubahoovile ning siia hakkas saabuma kaupmehi paljudest Vene linnadest. Ivan III kaubanduspoliitikas oli Tallinna vene kaubahoovil märkimisväärne koht. Suurvürsti valitsus pidas XV sajandi lõpust alates edukat võitlust kaubahoovi arengut pidurdavatest kitsendustest vabanemiseks. 1509. ja 1514. aasta leping löid soodsad tingimused vene kaubandusele Liivimaal. Kaubahoovi juures tekkis kindlaimeline kaupmeeste organisatsioon oma põhimääruse, kohtu ja teiste omavalitsuslike organitega. Kaubahoov liitis Tallinnas viibivad vene kaupmehed ühtseks kollektiiviks ja kaitses nende õigusi kohalike võimude ees.

Paljude sajandite kestel ainukeseks vene asutuseks Põhja-Eestis olnud Tallinna vene kaubahoovi tähtsus ei piirdunud ainult vahendaja osaga Vene ja Lääne-Euroopa riikide vahelises kaubanduses. Olles ka keskuseks Vene- ja Liivimaa vahel kohalikkü kaubandust harrastavatele kaupmeestele, kes siinset talurahvast varustasid vene käsitöölise toodetega, oli Tallinna vene kaubahoovil esmajärguline tähtsus ka kaubanduslike ja sõprusuhete tekkimisel vene ja eesti rahva vahel.

Jaroslavl Tehnoloogiline Instituut

Saabus toimetusse
31. VIII 1961

ИЗ ИСТОРИИ РУССКОГО ТОРГОВОГО ДВОРА В ТАЛЛИНЕ В XV—XVI ВЕКАХ

И. Клейнберг

Резюме

В истории русского торгового двора в Таллине до начала Ливонской войны отчетливо различаются три периода.

Первый охватывает время от момента возникновения двора (XI—XII вв.) до первого десятилетия XV в., когда были ликвидированы русская церковь и подворье на холме Сулеви. Про этот период почти ничего не известно. Можно только предположить, что церковь и двор, основанные во времена Киевской Руси, были общей собственностью Новгорода и Пскова, что и стало одной из основных причин ослабления, а затем и полного прекращения деятельности этого подворья в годы феодальной раздробленности.

Второй период характеризуется монопольной принадлежностью двора Новгороду. Он начинается с постройки на ул. Вене церкви св. Николая Мирликийского с домом (в 1422 г. церковь упоминается уже как постройная) и кончается присоединением Новгорода к Русскому государству. В течение всего этого времени таллинские власти упорно сопротивлялись всякому расширению первоначальных прав и условий существования двора, установленных еще тогда, когда русские купцы приезжали только морским путем и не зимовали в городе. Поэтому магистрат запрещал устройство в русском доме печного отопления, не хотел позволить, чтобы у церкви была дверь прямо на улицу. Правительство Новгородской боярской республики не могло добиться согласия городских властей на введение во дворе новшеств, требуемых все возрастающим объемом торговли. Приезжие купцы останавливались на частных квартирах. В источниках не сохранилось сведений о сильной и правомочной организации купцов при дворе в этот период.

Третий период, 1478—1558 гг. (исключая годы конфликта с Ганзой 1494—1512), — это время наибольшего расцвета двора под эгидой Русского государства. Новгород теряет свои монопольные права на двор, и туда устремляются купцы из разных русских городов. В торговой политике Ивана III таллинское подворье занимало заметное место. С конца XV в. великокняжеское правительство вело успешную борьбу за снятие со двора ограничений, тормозивших его развитие. Важное значение имел вопрос о превращении торгового двора из учреждения сезонного характера в учреждение, действующее круглый год. В переговорах это нашло отражение в том, что русские требовали разрешения на устройство печного отопления в помещениях церкви и двора.

Договоры 1509 и 1514 гг. создали благоприятные условия для русской торговли в Ливонии. При дворе возникла стройная организация купцов с уставом, судом и другими органами самоуправления, целью которой было сплочение русских купцов, живших на чужбине, в единый коллектив и защита их прав перед местными властями.

При дворе св. Николая существовал институт маклеров. Русские маклеры хорошо говорили на эстонском, шведском и немецком языках, знали условия местного рынка и занимались посредничеством между русскими и иноземными купцами.

Русский торговый двор в Таллине, в течение многих веков бывший единственным постоянным русским учреждением на территории северной Эстонии, в XV—XVI вв. сыграл важную роль в развитии непосредственных русско-эстонских контактов. Чтобы понять эту роль двора св. Николая, нужно вспомнить, что им пользовались в этот период две категории русских купцов, представлявшие две разновидности русской торговли на территории Ливонии — транзитную и местную. С одной стороны, двор посещали русские оптовики, привозившие главным образом воск и меха и менявшие их на фламандские сукна, бретонскую соль, виноградные вина и другие ганзейские товары. Эти купцы были желанными гостями для таллинского купечества, которое видело в торговле с ними основу своего благополучия.

Вторую категорию русских купцов, также пользовавшихся таллинским торговым двором, составляли торговцы, называемые в ливонских источниках *kremer* (ср. русск. диал. «крамарь»). Они вели торговлю, которая в прямом смысле слова являлась русско-ливонской. Они покупали и продавали все, но главным образом привозили в Ливонию изделия ремесленников русских городов. Появление и расширение этого вида русской торговли в Ливонии тесно связано с развитием ремесла в Новгороде и Пскове. К началу XV в. продукция ремесленников этих городов, обрабатывавших в основном железо и кожу, достигла таких размеров, что вышла за пределы местных рынков и стала находить все больший сбыт в селах и городах Ливонии. Не следует также забывать о русской торговле рыбой и овощами в Ливонии, особенно в XVI в.

В источниках первой половины XVI в. сохранились списки товаров, которые привозили в Ливонию русские розничники. Среди них мы находим мыло, крашеную синюю, рукавицы, хомуты, железные сошники, косы, топоры, гвозди, сталь, жезл, шляпы, свечи, соль и другие изделия ремесла и продукты промыслов. Такие русские торговцы приезжали в ливонские города чаще всего сухим путем. При этом они нередко отклонялись от прямых, предписанных иноземцам дорог, отказывались от проводников и по пути сбывали местному населению свои товары как за деньги и серебро, так и в обмен на сельскохозяйственную продукцию, которую они затем могли перепродать здесь же в Ливонии. Таким образом они становились участниками местного, внутриливонского товарообмена и конкурентами ливонских горожан, считавших торговлю с местным сельским населением своей монополией. Поэтому отношение ливонского и ганзейского купечества к русским торговцам-розничникам было резко враждебным. Города пытались своими постановлениями и ходатайствами перед орденскими властями в XV—XVI вв. по возможности сократить и ограничить деятельность русских корабельников. Но если в своих собственных стенах города еще могли в какой-то степени ограничить русскую розничную торговлю, то распространить эти запреты на сельскую местность было не в их силах, так как начиная с 1421 г. все русско-ливонские мирные договоры содержали статьи, гарантировавшие русским купцам свободу передвижения и торговли по всем орденским владениям и на территориях епископов. Поэтому жалобы

городов не встречали особого сочувствия со стороны орденского магистра и епископов, заключавших и гарантировавших эти договоры с русскими, тем более, что крупные ливонские феодалы, как и ливонское дворянство, были экономически заинтересованы в непосредственной торговле с русскими, минуя города. Число русских коробейников с каждым годом росло, одновременно расширялась и посещаемая ими территория.

Русские коробейники не принадлежали к привилегированным слоям купечества, имели тесную связь с ремеслом и были поэтому более близки народу, чем гости-оптовики. Они объезжали эстонские земли и во многих сельских местностях имели своих «шабров» (эст. *sõber*), т. е. постоянных друзей-контрагентов из крестьянского населения. Именно русские розничники со своими нужными крестьянами и одновременно дешевыми товарами, кредитом и отношением, лишенным национального пренебрежения, создавали и поддерживали обоюдовыгодные деловые контакты между русскими и эстонцами, становясь проводниками идеи дружбы и общих интересов этих двух народов.

В статье публикуются чертеж западного фасада (выходившего на ул. Вене) старой церкви св. Николая Мирликийского и пристроенного к ней дома, выполненный в начале XIX в., и реконструкция плана этих строений, фундамент и стены которых восходили к первой четверти XV в.

Ярославский технологический институт

Поступила в редакцию
31. VIII 1961

AUS DER GESCHICHTE DES RUSSISCHEN KAUFHOFES ZU TALLINN IM 15.—16. Jh.

I. Kleinenberg

Zusammenfassung

In der Geschichte des russischen Kaufhofes zu Tallinn lassen sich bis zum Beginn des Livländischen Krieges deutlich drei Perioden unterscheiden.

Die erste Periode umfasst die Zeit von der Entstehung des Hofes (11.—12. Jh.) bis zum ersten Jahrzehnt des 15. Jhs., wo die alte russische Kirche samt Hof auf dem Sulevimägi zum letzten Mal in den Quellen erwähnt wird. Aus dieser Periode der Existenz des Kaufhofes haben wir fast gar keine Belege. Man kann voraussetzen, dass Kirche und Hof, deren Gründung in die Zeit der Kiewer Rus fällt, allen Russen offen standen und im gemeinsamen Besitz von Nowgorod und Pskow waren, was auch die Hauptursache ihres Verfalls in den Jahrhunderten der feudalen Zersplitterung war.

Die zweite Periode ist der Zeitraum, während dessen der Hof in alleinigem Besitz von Nowgorod stand. Diese Periode beginnt mit dem Bau in der Vene-Strasse (Russische Strasse) der St. Nikolauskirche samt Haus. Im Jahre 1422 erwähnen die Quellen die Kirche schon als fertiggestellt. Ein natürliches Ende dieser Periode bildet die Einverleibung Nowgorods in den Russischen Einheitsstaat im Jahre 1478. Während dieses ganzen Zeitabschnittes widersetzte sich der Tallinner Rat jeglicher Erweiterung der ursprünglichen Rechte und Existenzbedingungen des Kaufhofes, die noch aus der Zeit stammten, als die russischen Kaufleute Tallinn nur auf dem Seewege aufsuchten und hier nicht überwinterten. Der Rat verbot deshalb in dem Kirchenhause Öfen zu setzen und wollte es nicht zulassen, dass die Kirche einen direkten Zugang von der Strasse her habe. Die Machthaber der Nowgoroder Bojarenrepublik waren nicht imstande, für den Hof die Einführung der Neuerungen durchzusetzen, die der stets anwachsende Handelsverkehr erforderte. Die nach Tallinn kommenden russischen Kaufleute stiegen in den benachbarten Bürgerhäusern der Vene-Strasse ab. Die Quellen enthalten keinerlei Angaben über eine entwickelte und rechtsfähige Organisation der russischen Kaufleute im Hof während dieser Periode.

Die dritte Periode, 1478—1558, ist — abgesehen von den Jahren 1494—1512, wo der russische Handel in Tallinn wegen des Konflikts mit der Hanse stockte — die Blütezeit des vom Russischen Staat geschützten St. Nikolaushofes. Nowgorod verlor seine Monopolstellung im Hof, wohin jetzt auch Kaufleute aus verschiedenen anderen russischen Städten in grösserer Zahl kamen. In der Handelspolitik Iwans III. spielte der Tallinner Kaufhof eine wichtige Rolle. Die grossfürstliche Regierung führte seit dem Ende des 15. Jhs. einen erfolgreichen Kampf um die Beseitigung der Einschränkungen, die die Entwicklung des Kaufhofes hemmten. Die bei den Verhandlungen ständig auftretende russische Forderung, in den Gebäuden des Kaufhofes Öfen setzen zu dürfen,

hatte eine prinzipielle Bedeutung: es galt, den Hof in eine das ganze Jahr hindurch wirkende Anstalt zu verwandeln, in der Stadt ein eigenes russisches Winterquartier anzulegen.

Der Sieg der russischen Waffen im Jahre 1502 und die Verträge von 1509 und 1514 schufen günstige Bedingungen für den russischen Handel in Livland. Ein grosser Teil des hansisch-russischen Warenumsatzes vollzog sich jetzt in Tallinn. Der St. Nikolaushof wurde zum Mittelpunkt einer wohlentwickelten Organisation der russischen Kaufleute mit Statut, Älterleuten, Gericht und anderen Selbstverwaltungsinstitutionen, deren Zweck es war, die Kaufleute in der Fremde zu einigen und ihre Interessen und Rechte den städtischen Behörden gegenüber zu wahren.

Der russische Kaufhof in Tallinn, der im Laufe mehrerer Jahrhunderte die einzige ständige russische Institution in Nordestland war, hatte nicht nur eine wirtschaftliche Bedeutung als Umschlagplatz zwischen Russland und den westlichen Ländern. Er bildete auch den Ausgangspunkt für die russischen Krämer, die in den ländlichen Gegenden Estlands einen schwunghaften Handel mit Erzeugnissen des russischen Gewerbeleisses trieben. Durch die Tätigkeit dieser Krämer, deren Zahl mit den Jahren gewaltig zunahm, gewann der Hof auch eine grosse Bedeutung für die Entstehung und Festigung geschäftlicher und freundschaftlicher Kontakte zwischen dem russischen und dem estnischen Volke.

Technologisches Institut zu Jaroslavl

Eingegangen
am 31. Aug. 1961